

ÚJABB TEMETŐ A HATÁRON EGY LELŐHELY ÉS AMI MÖGÖTTE VAN YET ANOTHER CEMETERY ON THE BORDER A SITE AND WHAT IS BEHIND IT *

CZUPPON Tamás

Hansági Múzeum

H-9200 Mosonmagyaróvár, Fő utca 19.

E-mail: czuppon.tamas@hansagimuzeum.hu

ORCID: 0009-0008-4398-0463

Abstract

This article attempts to present the past five years of research at a site, namely Hegyeshalom–Ház-dűlő, and connect it to previous research in the region. We recorded the discovery of a Bronze Age cemetery and a Roman Period indigenous settlement. As this is ongoing research, it is sort of a status report on the results and processes identified so far. It began as a scholarly enterprise at the outset, eventually turning into a personal story, important to the author.

KEYWORDS: BRONZE AGE, GÁTA-WIESELBURG CULTURE, ROMAN PERIOD, HEGYESHALOM, ANDRÁS FIGLER

KULCSSZAVAK: BRONZKOR, GÁTA-WIESELBURG KULTÚRA, RÓMAI KOR, HEGYESHALOM, FIGLER ANDRÁS

A lelőhely és tágabb környezete

Hegyeshalom nagyközség határában jelen kézirat 2025. december 7-i lezárásakor összesen 67 darab régészeti lelőhely ismert. Természetesen vannak több korszakos lelőhelyek, de amennyiben korszakonkénti bontásban vizsgáljuk meg a helyzetet, akkor azt tapasztaljuk, hogy a fent említett 67 lelőhely közül a legnagyobb számot a római koriak teszik ki, összesen 57 darab lelőhely. Ezt követi a középkori 23, míg az őskort 16 lelőhelyen találjuk meg. Az őskoriakat tudjuk tovább bontani. Eszerint egy rézkori, egy vaskori és 12 darab bronzkori lelőhellyel lehet a település környezetében számolni. A most vizsgálat tárgyát képező lelőhely is alapvetően ezt a „tendenciát” mutatja, hiszen ahogy látni fogjuk itt is bronzkori, valamint római kori jelenségekkel találkozunk.

Hegyeshalom, Ház-dűlő lelőhely a település keleti részén fekszik az 1. számú főúttól északra. Ha megvizsgáljuk a topográfiai térképet azt tapasztaljuk, hogy a Ház-dűlőben három magaslati pontot figyelhetünk meg, melyek szántás után mind a mai napig szabad szemmel is jól kivehetőek.

A Ház-dűlő I. lelőhely 2000 óta ismert, nyilvántartott régészeti lelőhely. Bejelentése Figler András nevéhez kötődik. Ekkor ugyanis Hegyeshalom község településszerkezeti tervének véleményezése miatt vált szükségessé terepbejárás a területen. Ennek során egyértelművé vált, hogy régészeti lelőhely található a kívánt lakóövezet területén. A lelőhely északi részén egy homokdomb helyezkedik el, amely legmagasabb pontján a víztorony található. Itt a felszínen Figler András és Rimányi András építésügyi előadó római és középkori cserepeket gyűjtöttek (Figler 2000).

* CZUPPON Tamás (2026): Újabb temető a határon. Egy lelőhely és ami mögötte van / Yet another cemetery on the border. A site and what is behind it. In: ILON, G. (szerk./ed.), *, „Elég volt a fecsegésből!”* In memoriam Figler András (1956–2010). Savaria University Press, Szombathely, 73–82.

1. kép: A vizsgált lelőhely és környezete (Készítette a szerző).

Figure 1: The examined site and its surroundings (Prepared by the author).

Ettől a területtől északra helyezkedik el Hegyeshalom–Holdas-szántók lelőhely, ahol 1996-ban Figler András egy római temetőt és Árpád-kori települést tárt fel (Bíró–Figler 2006). A 2000-ben készült terepbejárási jelentésben már érzékelte, hogy a két lelőhely – azaz a Holdas-szántók és a Ház-dűlő I. – között akár valamely összefüggés is lehetséges (1. kép).

A Ház-dűlő I. területétől északkeletre helyezkedik el a Ház-dűlő II. elnevezésű lelőhely, amelyet szintén ebben az időben azonosítottak és római kori lelőhelyként került nyilvántartásba. Egy kicsit előre haladva jelen írás érdemi részével, elmondható, hogy a 2020-tól induló újabb kutatások alapján erősen kapcsolódik a Ház-dűlő I. lelőhelyhez. Sőt, valószínűleg egy nagy lelőhely komplexum részei.

A Hegyeshalom keleti részén tervezett új lakóövezet régészeti feladatellátásának kezdeti szakaszairól korábban már készült egy rövid beszámoló (Czuppon – Cz. Németh – Martinschich 2023). A teljes felületű megelőző feltárásokat a Hansági Múzeum az építendő társasházak helyén 2024. áprilisában kezdte meg, és a 2025. novemberéig bezáróan a tervezett tizenkét társasházi telekből hatot sikerült teljes felületében feltárni, ami azt jelenti, hogy nem csak az épületek helyén, ahogy

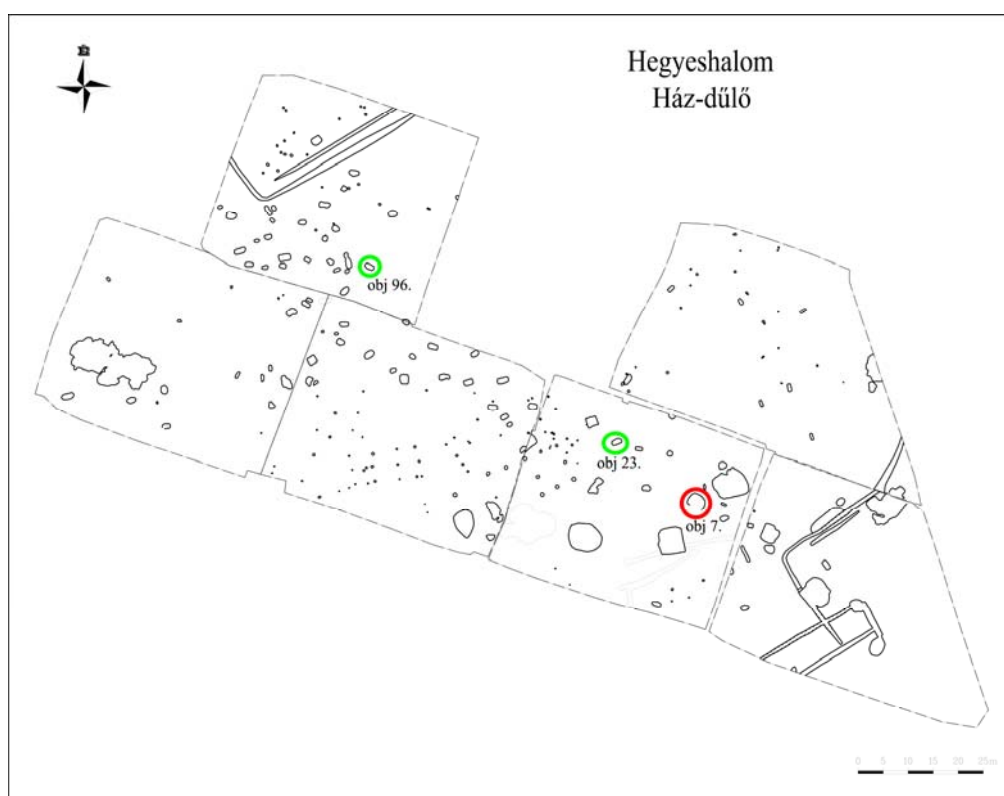
azt korábban tervezték, hanem a teljes telek területén. Ez elsősorban nem tűnhet olyan fontos információnak. A telkeken a kialakítandó parkolók helyét mindössze 10–20 cm mélységben bolygatták volna meg. Ezért e területre a szakterület eredetileg nem írt elő régészeti feladat ellátást, így ezek a területek kimaradtak volna a kutatásból. Azonban, ha rápillantunk az eddig feltárt területek térképére, akkor azt látjuk, hogy bronzkori sírok jelentős része nem került volna feltárássra, illetve nem kapnánk teljes képet a lelőhely életéről, ha a parkolók területét nem tárjuk fel (2. kép).

Ezek mellett a múzeum munkatársai, valamint a múzeumi önkéntesek segítségével 2020 óta intenzív terepbejárásokat folytatunk a területen. Több esetben volt lehetőségünk a megelőző régészeti feltárásokat úgy lefolytatni, hogy két ütemben humuszoltattunk. A felső 20–30 cm, azaz a szántott-bolygatott réteg eltávolítása után fémkereső műszerrel és szabad szemmel is átvizsgáltuk a lelőhelyet, majd ezt követően mélyítettük le a területet a régészeti objektumok jelentkezési szintjéig. Az átvizsgált területen így további, több mint 100 római érmét sikerült összegyűjteni, amelyek objektumhoz ugyan nem köthetők, de az egyszerű humuszolás során nem kerültek volna elő. Legfeljebb a humuszdepókból.

2. kép: A 2024–2025 év során feltár területek és a feltárandó területek drón fotója (Készítette a szerző).

Figure 2: Drone photo of the areas excavated and the areas to be excavated during 2024–2025 (Prepared by the author).

3. kép: A feltárt régészeti jelenségek térképe (Készítette Érdi Benedek).

Figure 3: Site plan of the excavated archaeological phenomena (Prepared by Benedek Érdi).

4. kép: Sírfolt, a fejnél sötét színű rablógödörrel, lábnál altalajjal kevert betöltéssel (Készítette a szerző).

Figure 4: Grave with a dark-colored robbing pit at the head and a fill mixed with subsoil at the feet (Prepared by the author).

Az eddig feltárt 11 200 m²-nyi területen idáig 260 régészeti jelenséget figyeltünk meg és tártunk fel. Ezekből 2 kút, 9 árok, 5 darab ház, melyek biztosan római korra keltezhetőek, 65 darab temetkezés, 37 darab kis-közepes gödör, 141 cölöphely és 1 nagyméretű gödörkomplexum (**3. kép**). A dokumentálásnál igyekeztünk a legmodernebb technológiákat is hasznosítani, a feltárt sírok mindegyikét, valamint a házakat, kutakat LiDAR segítségével a Polycam alkalmazással 3D modelleztük.

Mivel folyamatban lévő ásatásról nehéz teljes képet adni és a területi korlátok miatt itt nem is lenne ildomos, így jelen írásban az eddig feltárt két korszakból, azaz a bronzkorból és a római korból is csak 1-1 elemet szeretnék kiemelni és bemutatni.

Bronzkori sírok a határon

A bronzkor esetében nem ez az első ismert lelőhely a településen és annak környezetében, ahol ez a korszak felbukkan. Bronzkorra keltezhető sírokat ugyanis már Pusztai Rezső 1965 és 1966-ban is feltár a településen belül, az iskola utcai új lakótelep helyén (Pusztai 1966, Pusztai 1967). Nagy valószínűséggel Pusztai nem az egész temetőt tudta dokumentálni, hiszen az épületek helyén már nem volt lehetősége kutatni, csak a később ásott vízvezetékek munkafolyamata során leletmenthetett. Ezt megelőzően 1952-ben szórványként kerül a Hansági Múzeumba egy bronz tör és egy bronz tű, melyek szintén a vasútállomás környékéről származhattak. A Pusztai-féle feltáráshoz végül 59 darab csontvázas, a Gáta–Wieselburg kultúrához sorolható te-

metkezés köthető, amelyek az új lakótelepről kerültek elő (Melis 2020, 355). A város határában még egy, a bronzkorra keltezhető, de nem temető, hanem település jelenségei ismereteseek 2024 óta. Ez a Ház-dülő lelőhelytől alig négyszáz méternyire délre, az Országúti dűlőben épült kamion parkoló helyén folytatott feltáráson vált egyértelművé (Czuppon 2024).

A mostani sírok szintén egy új lakótelep kialakítása során kerültek napvilágra. A feltárások jelen állapota szerint 2024.04.22. és 2025.11.30. között a „legújabb lakótelep” kutatása során 65 darab csontvázas sírral lettünk gazdagabbak. Közülük 64 keltezhető a bronzkorra, a Gáta–Wieselburg kultúrára. Egy sír a római korra datálható. Külön érdekesség, hogy ez a római sír, egy bronzkori sírt vágott át, de mivel az utóbbi mélyebben feküdt, azt érdemben nem bolygatta meg.

A feltárt temetkezések mindegyike csontvázas, melyeket a vízzáró kavicsrétegre ástak, ezért a vázak megtartása nagyon rossz állapotú, néhány esetben csak a csontok lenyomatának elszíneződését sikerült megfigyelni a kavicsos altalajban. A másik hegyeshalmi temetőhöz hasonlóan itt is kizárólagos az úgynevezett zsugorított csontvázas temetkezési rítus (Melis 2020, 356). A temetőben a sírok a DNY–ÉK, valamint az ettől pár fokra NY irányába eltolt tájolási irányúak jellemzők. Az már a sírfoltok előkerülésénél látszódott, hogy számítani kell a temetőben a sírok bolygatására. Több esetben is sikerült az egyértelműen a fej és mellkas környéke ásott bolygatások nyomait megfigyelni.

5. kép:
A 23. objektum és a karoknál talált bronztőr, karikák
a koponya alatt (Készítette a szerző).

Figure 5:
Feature 23 and the bronze dagger found at the arms
of the deceased, rings under the skull (Prepared by
the author).

6. kép: Az újra felnyitás után a 96. objektum halottját a sarokba helyezték (Készítette a szerző).

Figure 6: Following the reopening, the body in Feature 96 was placed into its corner (Prepared by the author).

7. kép: Felszíni, oszlopszerkezetes római kori épület drón fotója (Készítette a szerző).

Figure 7: Drone photo of a Roman building with column structure on the surface (Prepared by the author).

8. kép: Az eddig begyűjtött római érmék szóródása (Készítette a szerző).

Figure 8: Scatter diagram of the Roman coins collected so far (Prepared by the author).

A temetés utáni bolygatás vagy a sírok felnyitása a temetés után nem új keletű a bronzkori sírok esetében. Ezt már a másik, Pusztai Rezső által kutatott hegyeshalmi temetőben is megfigyelték. Sőt, Melis Eszter vizsgálatai szerint Zsennye és Oroszvár sírjai mellett éppen a Pusztai-féle hegyeshalmi temetőben volt megfigyelhető a legtöbb esetben a sírok újbóli felnyitása (Melis 2017, 11). E tekintetben tehát a most feltárt temető sírjai jól illeszkednek ebbe a képbe. A sírok újbóli felnyitása több esetben a sírok feltájtainak megfigyelését is nehezítette, ugyanis a visszatöltés során, a sárgás homokos altalaj került felülre és csak a kavicsal kevert elszíneződés utalt a sírra (4. kép). Néhány esetben egyáltalán nem sikerült a sír feltájtát megfigyelni és a humuszolt felszín többszöri fémkereső műszerrel történő átkutatása során bukkantunk a bronz mellékleteket érzékelve sírokra.

Ide sorolható a 12. és 23. objektum, amelyek esetében csak a halottal eltemetett bronz tör „érzékelése” jelezte a sír meglétét. A megtalált tör helyzetétől lefelé haladva a sárgás altalaj bontása során 5–10 cm lejjebb már megjelent a sötétszürke „eredeti” betöltés, aminek segítségével a lentebbi traktusokban már meg tudtuk figyelni a sírgödör formáját. A 23. objektum egy 200 cm hosszú, 110 cm széles, a humuszolt felszíntől számított 20 cm mély, egyenes aljú és oldalú ovális, DNY–ÉK tájolású gödör. Ebben egy a bal oldalára fektetett, felhúzott térdű emberi csontvázat dokumentáltunk. A kezei között

egy kisméretű bronztör volt, a koponya alatt pedig két kis bronz hajkarika feküdt (5. kép).

Külön említést érdemel a 96. objektum. Ezt a nyugat–keleti irányú, hosszúkas ovális sírgödört újra felnyitották és a benne eltemetett egyént a sírgödör nyugati sarkába, ülő pózba helyezték vissza. Mindössze a gödör alján megtalált néhány rossz megtartású bronzkori kerámia morzsalék tanúskodik arról, hogy az egyénnek vélhetően más mellékletei is lehettek. Ezeket feltételezhetően a sír újranyitása során távolíthatták el (6. kép).

Római kori település a határon

A lelőhelyen feltárt római kori jelenségek, amelyek zömében valamilyen cölöpszervezetes építmények, kutak, tároló gödrök, kis árokrendszerek jellemzők – egy római kori település képe bontakozik ki előttünk.

Az eddig megkutatott területen 5 darab földbemélyített építmény került elő. Ezek közel téglalap alaprajzúak, kb. 10–15 m² alapterületűek. Belső cölöpszervezetet csak egy esetben lehetett megfigyelni. A többi esetben talán boronafalú felmenőfalakkal, vagy kunyhószerű vesszőfonatos falakkal lehet számolni. A „házak” párhuzamait már a közelméletben megtaláljuk. Az 1990-es évek autópálya ásatásai során ilyeneket Levél, Lébény és Rajka közelében tártak fel. Ezek közül az egyik legnagyobb a levéli autópálya csomópontban megismert bennszülött település, ahol a falu korai szakaszából földbemélyített házak ismertek (Bíró 2006, 30).

9. kép: Az egyik feltárt kőből rakott kút és 3D modellje (Készítette a szerző).

Figure 9: One of the excavated stone-lined wells and its 3D model (Prepared by the author).

A „házak” mellett számos különböző cölöpkonstrukció került elő, amelyek 20–60 m² közötti épületeket rajzolnak meg. Valamilyen típusú cölöppépítmények szinte minden településen előfordulnak Észak-Pannóniában, és több csoportot is el lehet különíteni (Bíró 2016, 109–115). A pontos típusokat Hegyeshalom esetében majd a feldolgozás során

tudjuk megállapítani, de az előzetesen látott adatok alapján a párhuzamokat itt is megtaláljuk mind a levéli, mind a mosonszentmiklósi telepen (Bíró 2016, Abb. 101) (**7. kép**).

Ahogy korábban már említettem, a területen 2020 óta folytatunk fémkeresős kutatást, illetve vizsgáltuk át a 2021 során kiszedett földet. Ennek köszön-

hetően immáron több mint hatszázötven darab római kori érme került elő a feltárt és a fel nem tárt területekről (8. kép). Ezek az érmék a Kr. u. 2. és a Kr. u. 5. század között szóródnak. Mellettük régészeti objektumból is került elő érme, méghozzá a 186. számú objektumból. A 7. objektum 3,5 m átmérőjű foltként jelentkezett. A bontás során megfigyelhetővé vált egy kerek, kőből szárazon rakott kút közel 4 méteres mélységgel (9. kép). A betöltéséből egy római kis bronzot az idei, 2025-ös évben emeltünk ki. Tisztítása folyamatban van.

Nem túl sok konklúzió és ami mögötte van

A 2000-ben Figler András által készített terepbejárási jelentésben már szerepelt, hogy a Holdas-szántóktól délre található Ház-dűlő lelőhely folytatása lehet a római kori lelőhelynek. A 2024-től induló feltárások a Ház-dűlőn és annak leletanyaga, valamint a települési objektumok egyre inkább arra engednek következtetni, hogy a Holdas-szántók temetőjében megismert emberek egy részének lakóhelye a Ház-dűlőn lehetett.

Itt és most pedig következzen egy a számomra fontos és személyes összegzés. A Holdas-szántókon folytatott 1996. évi feltárások nemcsak a római temetkezések miatt ragadtak meg az emlékezetemben, hanem kevésbé tudományos szempontból is. Történt ugyanis, hogy a nyarakat gyakorta a nagyszüleimnél töltöttem Hegyeshalomban, és ez akkor sem volt másként. Abban az időben még kicsit más volt a gyermeki szabadság. Nagyon szerettük járni a falut és a környékét. Különösen, ha olyan területeket meg is tiltottak, mint a helyi kavicsbánya, vagy egy közelben folyó régészeti ásatás... Így esett, hogy a tiltás ellenére másodmagammal az ásatás környékén találtuk magunkat. Mondanom sem kell, nem véletlenül. Előtte még soha nem láttam ásatást és nem tudtam elképzelni sem, hogy mi folyik ott egyáltalán. Ha az ember a közeli fák között kükucskaált, láthatta, kik és milyen munkát végeznek. Ekkor az emberfia figyelmes lehetett egy harsány, vörös szakállú és igencsak aktív emberre. Nagyon hamar kiderült a számunkra, hogy valami főnökféle lehet. Napokig jártunk kisebb-rövidebb időre az ásatás környékén, de a felsz nem engedett minket közelebb. Történt egy hétvégi napon, hogy nem találtunk senkit sem a feltáráson. Munkaidőn kívül a területet felügyelő őrt sem. Kapva az alkalmon, „behatoltunk a területre” és örömmel vettük szemügyre a „kincsek” számunkra furcsábbnál furcsább helyeit. Nagy csodálkozásunk közben nem vettük észre, hogy az ásatáson minden óvatos körültekintésünk ellenére nem voltunk egyedül. Egy gödör vizslatása közben egyszer csak mögöttünk termett a vörös szakállas ember és (most már vicces, de) válogatott szavakkal érdeklődött arról, hogy mi végett tartózkodunk ott lent. Látva a megszeppenésünket elmagyarázta, hogy pontosan hol is vagyunk, és miért nem szabadna ott lennünk, majd

megmutatott néhány gödröt és leletet. Búcsúzóul viccesen ennyit mondott: „Fiúk, ha rosszak lesztek, és nem vigyáztok, még a végén aztán régészek lesztek!”. Én felbátorodva csak annyit válaszoltam, hogy „Belőlem híres focista lesz!”.

Irodalom

BÍRÓ Sz. (2006): M1 autópálya – Bennszülött falvak. In: BÍRÓ Sz. (szerk.), *Rómaiak nyomában... Az elmúlt 15 év római koros ásatásai Győr-Moson-Sopron megyében*. A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Kiállításvezetői 1. Győr, 23–32.

BÍRÓ Sz. (2016): *Die Zivilen Vici in Pannonien*. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 131. Mainz.

BÍRÓ Sz. – FIGLER A. (2006): Hegyeshalom–Temető a határon. In: BÍRÓ Sz. (szerk.), *Rómaiak nyomában... Az elmúlt 15 év római koros ásatásai Győr-Moson-Sopron megyében*. A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Kiállításvezetői 1. Győr, 107–114.

CZUPPON T. – CZ. NÉMETH V. – MARTINSCHICH B. (2023): „Kincskeresés” a határ mentén. Helyzetjelentés a közösségi régészet jelenlegi állásáról a Hansági Múzeum gyűjtőterületén. *Magyar Régészet 2023 ősz*. 74–78.

https://files.archaeolingua.hu/2023O/Upload/Czuppon_H23O.pdf

CZUPPON T. (2024): Ásatási jelentés Hegyeshalom, 1073/4. hrsz., Duvenbeck Központ létesítése, II. ütem. Hansági Múzeum Adattár Ltsz. 2280.2025

FIGLER A. (2000): Hegyeshalom–Ház-dűlő. Jelenítés terepbejárásról. Hansági Múzeum Adattár Ltsz. 1202.2003

MELIS E. (2017): Analysis of secondary mortuary practices in the Early Bronze Age inhumation burials from North-Western Hungary. *Musaica Archaeologica* 1 7–22.

MELIS E. (2020): Temetkezési szokások a Gátawieselburg-kultúra hegyeshalmi temetőjében. In: NEMES G. (főszerk.), TOMKA 80. *Ünnepi tanulmányok Tomka Péter köszöntésére*. Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr, 355–378.

PUSZTAI R. (1966): Hegyeshalom. *Archaeológiai Értesítő* 93 292.

PUSZTAI R. (1967): Hegyeshalom. *Archaeológiai Értesítő* 94 218.

